

Hrvatske poslovice u slavenskome okruženju: određivanje hrvatskoga paremiološkog minimuma i optimuma

MELITA ALEKSA VARGA, ANA KEGLEVIĆ

*Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, L. Jägera 9,
HR – 31000 Osijek, maleksa@ffos.hr, akeglevic@ffos.hr*

1.01 Izvirni znanstveni članek – 1.01 Original Scientific Article

Prispevek se ukvarja s hrvaškimi pregovori oziroma natančneje s koraki, ki so bili potrebni za določitev hrvaškega paremiološkega minimuma in optimuma v okviru projekta, ki se je začel leta 2014 z izdelavo ankete z delnim prikazom paremioloških enot ter izvedbo sistematične raziskave z 867 anketiranci z vseh večjih hrvaških govornih območij, ki so dopolnili prvo polovico najbolj pogostih pregovorov, najdenih v treh glavnih hrvaških jezikovnih korpusih. V naslednji raziskavi, ki je bila leta 2018 izvedena z istimi pregovori in je prinesla 718 izpolnjenih anketnih pol, so hrvaški anketiranci morali dopolniti drugo polovico vsakega izmed prikazanih pregovorov. Poleg prikaza nekaterih statističnih rezultatov obeh raziskav je namen prispevka umestiti temo hrvaške paremiologije in problematike vzpostavitve hrvaškega minimuma ter optimuma v širši slovanski kontekst s primerjavo s podobnimi namerami, metodami in izvedbami v češkem, slovaškem, slovenskem in ruskem jeziku.

The present paper discusses the notion of Croatian proverbs, more precisely the steps that have been taken in an attempt to determine the Croatian paremiological minimum and optimum in the course of a project that started in 2014 by developing a part-text presentation questionnaire and conducting a field study with 867 participants from all major Croatian regions who filled in the first part of the most frequent proverbs found in the three major Croatian corpora. A second study was conducted in 2018 by using the same proverbs and resulted in 718 questionnaires filled out by Croatian participants, but this time they had to supply the second part of the proverb. The aim of this paper therefore is, a part from presenting a portion of the statistical results of the two surveys, to placing the issues regarding Croatian paremiology and the problems of determining the Croatian paremiological minimum/optimum into a wider Slavic context thus presenting similar attempts, methods and solutions in the Czech, Slovak, Slovene and Russian languages.

Ključne besede: paremiologija, pregovor, hrvaščina, paremiološki minimum, paremiološki optimum

Key words: paremiology, proverbs, Croatian, paremiological minimum, paremiological optimum

1 Definiranje pojmova

Postoji mnogo definicija poslovice, no jednom od najuvrženijih smatra se definicija koja poslovice tumači kao općenite, dobro poznate rečenice koje se koriste u govoru ili unutar neke zajednice (više o tome u: Seiler 1922: 2; Röhrich i Mieder 1977: 3; Szemerényi 1988: 229; Paczolay 1997: 21; Ulčnik 2015: 108). Pojedini ih autori smatraju jednim od elemenata jezika koji se koriste već stoljećima, međutim ne pridodaje im se predznak apsolutne istine. Poslovice se smatraju jezičnim oblicima koji nose sa sobom oznaku »djelomično značajnih« životnih pravila (v. Bausinger 1980: 103; Burger 2007: 118). Jednu od najranijih definicija poslovice postavlja Kekez (1966: 13) koji ih terminološki pridružuje najjednostavnijim ili najsitnijim oblicima, odnosno minijaturama ili mikrostrukturama. U novijoj stručnoj literaturi pak Norrick (2015: 14) pojašnjava da su strukture koje općenito nazivamo poslovicama one koje se ponavljaju, koje su često konvencionalne i/ili figurativne, prilično stabilne i prepoznatljive jedinice koje se koriste za obogaćivanje razgovora ili za ostvarivanje govornoga čina u govornome slijedu. Tom se definicijom prema Norricku poslovice razlikuju od izreka, idioma, binoma i sl. jer osim navedenih imaju i didaktičku funkciju. Međutim, Norrick isto tako tvrdi (2015: 14) da ne postoji općenita inkluzivna definicija poslovice, već se poslovice moraju i mogu definirati prema različitim odrednicama poput polisemije, humora, hiperbole, ironije, tautologije, paradoksa, konotacije, slikovitosti, sintaktičkih elemenata i elemenata diskursa. U okviru ovoga rada poslovicama stoga smatramo kratke, ustaljene i potpune rečenice koje imaju svojstvena sintaktička pravila, a svoj izričaj kazuju u metaforičkome obliku. Izričući životne mudrosti, pravila i koncepte, one danas, osim svoje primarne didaktičke funkcije, imaju i mnogo pragmatičkih funkcija (Hrisztova-Gotthardt 2010: 25).

Poznavanje poslovice unutar jednoga jezika opisuje se pojmovima paremiološkoga minimuma i/ili optimuma. Međutim, kada je riječ o paremiološkom minimumu i optimumu, tada govorimo o pojmovima koji još nisu određeni za hrvatski jezik, no postoje za češki jezik (v. Schindler 1993, Čermák 2003), slovenski jezik (v. Meterc 2016: 2017), mađarski (Tóthné Litovkina 1996), ruski (v. Permjakov 1986), engleski (Haas 2008), njemački (Grzybek 1991; Chlosta, Grzybek i Roos 1994) i slovački (Đurčo 2004; 2015a). Začetnik je ideje o paremiološkom minimumu Permjakov koji je htio odrediti najpoznatije ruske poslovice, izreke, zagonetke, slogane i poslovice o vremenu. Smatrao je da bi time mogao pomoći studentima da brže i uspješnije uče strani jezik (Permjakov 1989: 101) te je paremiološkim minimumom smatrao one poslovice koje 97,5 % stanovništva poznaje. Uz pitanje paremiološkoga minimuma postavlja se i pitanje paremiološkoga optimuma koji se temelji na idejama Grigorija Permjakova i Wolfganga Miedera. Prema Đurču, paremiološki optimum jezika sastoji se od raznih specifičnih paremioloških minimuma za podučavanje određenog jezika kao materinskoga i stranog jezika, točnije zajedničkog skupa poslovice potrebnih za učinkovitu komunikaciju koju bi trebala moći voditi prosječna obrazovana osoba (Đurčo 2015b: 329). Lingvistički gledano, paremiološki optimum dakle podrazumijeva korelaciju najpoznatijih paremioloških jedinica dobivenih temeljem empirijskih demoskopskih istraživanja te analize opsežnih korpusa (Đurčo 2015a: 186; Đurčo 2015b: 327).

2 Paremiološki minimum i optimum slavenskih jezika

Nakon revolucionarne ideje o određivanju ruskoga paremiološkog minimuma, odnosno najpoznatijih ruskih poslovia, poslovičnih izraza, usporedbi, zagonetki, slogana i vremenskih poslovia, Permjakov se zalagao za uvrštavanje najčešćih frazeoloških jedinica u rječnike stranih jezika. Smatrao je naime da bi se uvrštavanjem poslovia i poslovičnih izraza u različite vrste rječnika pomoglo učenicima da brže i uspješnije svladaju učenje ruskoga kao stranog jezika (Permjakov 1989: 101). U cilju uspostavljanja ruskoga paremiološkog minimuma Permjakov je proveo dva istraživanja u okolici Moskve. Tijekom prvoga istraživanja, koje je provodio 1971. i 1972. godine, zamolio je 300 ispitanika da s popisa od gotovo 1500 pojava označe sve nepoznate jedinice. U drugom je istraživanju, koje je proveo tijekom 1974. i 1975. godine, zamolio 100 ispitanika da napišu drugi dio za svaki od 538 paremioloških jedinica. One jedinice koje je poznavalo 97,50 % ispitanika Permjakov je smatrao ruskim paremiološkim minimumom. Na temelju tih rezultata izdao je zbirku s 300 najpoznatijih ruskih poslovia i izreka (Permjakov 1986). Nakon Permjakovljeva pionirskoga pothvata Wolfgang Mieder poziva paremiografe na određivanje sličnih paremioloških minimuma za svoje jezike (usp. Mieder 1990: 141f). Tako je kao rezultat demokratskoga empirijskog istraživanja Schindler (1993) sastavio popis najpoznatijih čeških poslovia. Primjenjujući Permjakovljevu metodu, Schindler je tražio od ispitanika da popune početak poslovice. Čermák je predložio alternativni pristup dobivanju češkoga paremiološkog minimuma pretraživanjem velikoga korpusa te je tako odredio 100 najčešćih paremioloških jedinica koje se pojavljuju u Češkom nacionalnom korpusu (Čermák 2003: 26–30). Paremiološki optimum za slovenski jezik odredio je Matej Meterc (2017), za slovački Peter Ďurčo (2004; 2015a). Većina je jezikoslovaca primijenila Permjakovljevu metodu, odnosno djelomični prikaz teksta, zahtijevajući od ispitanika da nadopune drugi (Grzybek 1991; Tóthné Litovkina 1996; Aleksa Varga i Keglević 2018 itd.) ili prvi dio (Ďurčo 2015a; Aleksa Varga i Matovac 2016) poslovice. U svojem je radu Matej Meterc pak prilikom određivanja paremiološkoga optimuma za slovenski jezik pošao od korpusa poslovia i mrežnoga upitnika gdje su ispitanici morali naznačiti poznaju li poslovicu i koriste li se njome, poznaju li poslovicu, ali se ne koriste njome, ne poznaju poslovicu, ali ju razumiju, ne poznaju poslovicu i ne razumiju je ili ju možda poznaju u kojem drugom obliku koji mogu dodati¹ (Meterc 2017: 59). Tim načinom istraživanja mogu se dobiti podatci o različitim varijantama poslovia te je moguće dobiti podatke o mnogo većem broju poslovia od onih koje se mogu ispitati koristeći metodu djelomične prezentacije poslovia (v. Meterc 2017). Međutim, skepsu u pogledu uspostavljanja paremiološkoga minimuma i/ili optimuma za određeni jezik ili kulturu izražava u svojim radovima Mokienko (2012) koji tvrdi da koncept paremiološkoga minimuma nije realan. On smatra da je skup poslovia kojima se poznavatelji određenoga jezika koriste i kojim se služe vrlo promjenjiv te da njihovo poznavanje ovisi o različitim čimbenicima kao što su dob govornika, završeno obrazovanje, mjesto podrijetla i življenja, ali veliku

¹ Ovaj je model prvi koristio Ďurčo 2002. godine prilikom istraživanja o poznavanju slovačkih poslovia

ulogu imaju i individualne razlike među njima. Stoga je gotovo nemoguće odrediti paremiološki minimum jednoga jezika (Mokienko 2012: 83). Većina se jezikoslovaca ipak slaže s činjenicom da bi svi govornici nekoga jezika morali raspolagati određenim paremiološkim minimumom kako bi mogli uspješno usmeno i pisano komunicirati na danom jeziku (Mieder 1993: 53).

3 Projekt određivanja hrvatskoga paremiološkog minimuma i optimuma

3.1 Upitnik i terensko istraživanje

Institucijski projekt određivanja hrvatskoga paremiološkog minimuma i optimuma započeo je 2014. godine. Prije toga postojala su samo pojedinačna istraživanja koja su obuhvaćala različite aspekte paremiologije. Tako je Matulina (2012) opisala uporabu poslovice u hrvatskim, srpskim i bosanskim tiskanim medijima; Aleksa Varga, Majdenić i Vodopija (2011) istraživali su udžbenike za nastavu hrvatskoga kao materinskoga jezika u osnovnim školama u Hrvatskoj.

Projekt određivanja hrvatskoga paremiološkog minimuma i optimuma proveden je u dvjema fazama u okviru dvaju istraživanja. Prvo istraživanje 2014. godine (Aleksa Varga i Matovac 2016) provedeno je pomoću tiskanoga upitnika na uzorku od 867 ispitanika, a drugo je istraživanje provedeno 2018. godine na uzorku od 718 ispitanika koristeći se istim upitnikom. Upitnik je sastavljen nakon temeljite korpusne analize i pilotiranja na uzorku od 121 osobe. Za razliku od nekih drugih jezika u kojima postoje već paremiološke zbirke ili rječnici poslovice bilo u tiskanom (primjerice za engleski jezik (Mieder, Kingsbury i Harder 1996., i Doyle, Mieder i Shapiro 2012), bugarski (Stojkova 2007); njemački (Wander 1867–1880), mađarski (Litovkina 2005) ili internetskom obliku kao paremiološki portal *SprichWort-Plattform*, većina je hrvatskih poslovice dokumentirana u zbirkama iz 19. i 20. stoljeća (točnije od 1846. do 1987.) (v. Grzybek, Škara i Heyken 1993):

Nikola BONIFAČIĆ ROŽIN, 1963: Narodne drame, poslovice i zagonetke. *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, 27. Zagreb. 211–259.

Tvrtko ČUBELIĆ, 1957: *Narodne poslovice i zagonetke*. Zagreb: Školska knjiga.

Gjuro DANIČIĆ, 1871: *Poslovice*. Zagreb.

Milan DIVJAK, 1987: *Ličke poslovice. Narodna mudrost Like*. Novi sad.

Luka ILIĆ [ORIOVČANIN], 1846: *Poslovice. Narodni slavonski običaji*. Zagreb. 214–252.

Josip KEKEZ, 1986: *Svaki je kamen da se kuća gradi. Hrvatske poslovice skupljene u naše dane po književnim i jezikoslovnim djelima nastalima od 12. do 19. stoljeća*. Zagreb.

Milan LANG, 1914: Samobor: Fraze i poslovice. *Zbornik za narodni običaj i običaje južnih Slavena*, XIX. 283–306.

Miran PETEH, Marija DUŠ, 1987: *Poslovice i zagonetke za najmlađe. Priručnik za odgajatelje u dječjim vrtićima*. Zagreb. 37–42.

Vicko Juraj SKARPA, 1909: *Hrvatske narodne poslovice*. Šibenik.

Mijat STOJANOVIĆ, 1866: *Sbirka narodnih posloviceah, rieči i izrazah*. Zagreb.

Stoga se prilikom sastavljanja upitnika nismo mogli osloniti na pouzdan rječnik poslovice. Iako se izdanje iz 1992. godine Mikić i Škara (1992) smatra višejezičnim

rječnikom poslovia, ono nema obilježja rječnika s objašnjenjima značenja, oznakama koje mora imati jedan rječnik poslovia s navođenjem sinonimnih, antonimnih ili antiposlovia, već samo ekvivalente za hrvatske poslovice iz onih jezika u kojima oni postoje. Nije jasan način odabira poslovia ni istraživanja koja su prethodila i rezultirala odabiranjem baš tih poslovia u navedenu zbirku. Međutim, navedeni rječnik poslovia poslužio je kao izvor građe za odabir poslovia u istraživanju 2014 godine, uz privatnu kompilacija poslovia s interneta, Mehešev (2007) zbirke poslovia te poslovia iz tiskanih i mrežnih medija u razdoblju od 2007. do 2013. godine. Nakon sastavljanja upitnika sve su poslovice provjerene u trima rječnicima gdje su se tražile i bilježile njihove varijante: Hrvatski nacionalni korpus,² Hrvatska jezična riznica,³ hrWaC korpusu,⁴ tako da je prvobitna lista s 239 poslovice sužena na 207 najčešćih oblika koji se pojavljuju u hrvatskim korpusima. Prilikom pretrage korpusa korišteni su određeni chunkovi iz poslovia koji su bili zajednički i poslovicama i njihovim varijantama. Zbog toga što još nije utvrđen hrvatski paremiološki minimum i optimum, ne možemo poći sa stajališta onih poslovia koje bi svaki govornik trebao poznavati, već se onda oslanjamo na korpusnu analizu i učestalost pojavljivanja poslovia u korpusima te na internetskim stranicama. Daljnjim je korakom ta početna lista pilotirana jer se nije moglo tražiti od ispitanika da napišu dio koji nedostaje za svaku od 207 poslovia, stoga je u pilot-studiji sudjelovao 21 lingvist iz svih dijelova Hrvatske koji je morao naznačiti poznaje li poslovicu ili ne poznaje te poznaje li ju možda (i u kojem) drugom obliku. Naposljetku se sastavio testni upitnik sa 105 najčešćih hrvatskih poslovia poredanih po učestalosti njihova pojavljivanja. Prvih su 35 poslovia (od broja 1 do 35) najzastupljenije, drugih 35 (od broja 36 do 70) su manje zastupljene, a posljednjih su 35 (od broja 71 do 105) najslabije zastupljene u korpusu. U istraživanju iz 2014. godine koristili smo se metodom nadopunjavanja prvoga dijela poslovice, a u istraživanju iz 2018. godine metodom dovršavanja poslovice. Svi su upitnici obrađeni statičkim softwareom SPSS for Windows. Razlozi korištenja djelomične prezentacije poslovia u prvome istraživanju bili su u činjenici da je zbog linearnosti našega jezičnog sustava logičnija metoda izostavljanja prvoga logičkog dijela poslovice (v. Đurčo 2015), a u istraživanju iz 2018. godine oslonili smo se na činjenicu da postoji signifikantna razlika među rezultatima upitnika kada se koristi metoda početne djelomične prezentacije poslovia (Chlost i Grzybek 2015) pa smo iz toga razloga koristili iste poslovice u upitniku.

3.2 Ispitanici i obrada rezultata

U cjelokupnom je projektu sudjelovalo ukupno 1585 ispitanika u dobi od 14 do 94 godine (\bar{x} = 30 godina, s = 18,59) iz svih dijelova Hrvatske (867 u prvome i 718 ispitanika u drugome istraživanju). Analiza udjela ispitanika iz regija, odnosno boravišta ispitanika nije pokazala signifikantne razlike između dvaju upitnika, stoga možemo zaključiti da je riječ o podjednakom uzorku kada je riječ o regionalnoj

² <http://www.hnk.ffzg.hr/>, 25. kolovoza 2014.

³ <http://riznica.ihjj.hr/index.hr.html>, 25. kolovoza 2014.

⁴ <http://nlp.ffzg.hr/resources/corpora/hrwac/>, 25. kolovoza 2014.

rasprostranjenosti ispitanika. Ispitanici su za potrebe analize podijeljeni u starosne skupine prema modelu iz Berk (2008):

Tablica 1: Broj ispitanika iz oba istraživanja prema podjeli iz Berk (2008).

Skupina (godine)	muškarci (%)	žene (%)	muškarci (%)	žene (%)
	2014		2018	
adolescenti: 11 – 20	29,0	35,5	19,8	17,9
rana odrasla dob: 21 – 40	7,0	13,0	16,2	27,0
srednja odrasla dob: 41 – 60	2,9	5,7	2,5	6,4
kasna odrasla dob: 61 >	2,3	4,6	3,1	7,1
Ukupno	41,2	58,8	41,7	58,3

Za obradu je podataka korišten četverostruki kod, prema prijedlogu modela Grzybeka i Chloste (2015):⁵

Kodovi su koji su u ovome istraživanju upotrijebljeni prilikom analize podataka u SPSS-u:

- 1) nulta varijanta (rječnički oblik poslovice prisutan u korpusima HJ);⁶
- 2) modifikacija prvoga stupnja (sintaktičke i morfološke varijante poslovice);⁷
- 3) modifikacija drugoga stupnja (skraćivanje ili proširivanje nulte varijante, leksičke varijacije koje nisu sinonimi, primjerice antiposlovice);⁸
- 4) modifikacija trećeg stupnja (besmislena nadopuna, »nova« poslovice).⁹

3.3 Analiza

Uspoređujući rezultate istraživanja iz 2014. i 2018. godine u kojima su ispitanici morali ispuniti prvi dio poslovice (istraživanje iz 2014. godine) ili drugi dio poslovice (istraživanje iz 2018. godine) dolazimo do zaključka da je u prosjeku poznavanje poslovice veće ako je ispitanicima zadan početak poslovice. Iznimku čine poslovice *Vrijeme je novac.*, *Bez muke nema nauke.*, *Čovjek je čovjeku vuk*, *Svaka ptica svome jatu leti* i *Svi putovi vode u Rim*. gdje primjećujemo veći udio poznavanja ako je prvi dio poslovice izostavljen (tablica 2.).

⁵ The first digit is for the zero modification, a proverb is completed in the »expected« form (= 'zero variant'). The second digit stands actually the first degree modifications; they include e.g., the omission of single words which are not crucial to the proverb's semantics, orthographic or morphological variants; also, lexical or syntactic variations are included here, as long as the modification does not result in a second degree variation. The third digit are the second degree modifications, or shortening or prolonging of the zero variant, lexical variations other than lexical synonymity, etc, whereas the fourth digit stands for second degree modifications: in some cases, we may be concerned here with a different or »new« proverb; in other cases with nonsense answers or other modifications (Grzybek 2015: 149–150).

⁶ U tablicama oznaka 0V.

⁷ U tablicama oznaka M1.

⁸ U tablicama oznaka M2.

⁹ U tablicama oznaka M3.

Tablica 2: Usporedba poznavanja poslovice iz dvaju istraživanja

ID	Poslovica	Točno %	Točno %	Diff.
		2014.	2018.	
1	Kud puklo da puklo.	91,12	98,1	-6,96
2	Bolje išta nego ništa.	96,19	99,1	-2,92
3	Tko pjeva, zlo ne misli.	92,85	95,7	-2,87
4	Gdje ima dima, ima i vatre.	89,85	92,9	-3,06
5	Bolje ikad nego nikad.	94,35	98,5	-4,17
6	Bolje spriječiti nego liječiti.	93,66	96,0	-2,36
7	Krv nije voda.	89,62	97,8	-8,16
8	Ruka ruku mije.	81,43	86,6	-5,13
9	Strpljen – spašen.	79,70	91,1	-11,44
10	Vrijeme je novac.	75,89	62,0	13,86
11	Pametniji popušta.	83,16	86,4	-3,25
12	Sve se može kad se hoće.	91,00	89,8	1,20
13	Jabuka ne pada daleko od stabla.	88,81	95,6	-6,76
14	S kim si takav si.	67,13	95,9	-28,74
15	Na muci se poznaju junaci.	47,40	77,8	-30,44
16	Ispeci pa reci.	91,81	96,9	-5,09
17	Jedna lasta ne čini proljeće.	70,24	70,8	-0,51
18	Čist račun, duga ljubav.	72,78	88,5	-15,70
19	U zdravom tijelu zdrav duh.	85,58	94,1	-8,51
20	Obećanje ludom radovanje.	60,78	79,5	-18,68
21	U laži su kratke noge.	91,58	95,3	-3,69
22	Bez muke nema nauke.	90,20	89,8	0,39
23	Daleko od očiju, daleko od srca.	68,40	74,4	-6,05
24	Odijelo ne čini čovjeka.	78,78	79,5	-0,69
25	Dobar glas daleko se čuje.	63,44	80,2	-16,77
26	Nije zlato sve što sja.	87,66	94,4	-6,73
27	Vuk dlaku mijenja, ali ćud nikada.	83,51	85,5	-2,02
28	Tko visoko leti, nisko pada.	92,62	93,9	-1,33
29	Čovjek je čovjeku vuk.	52,36	46,8	5,54
30	Tko ne riskira, ne profitira.	77,51	89,4	-11,86
31	Po jutru se dan poznaje.	79,47	86,3	-6,79
32	Svaka ptica svome jat u leti.	79,24	69,9	9,37
33	Uzdaj se u se i u svoje kljuse.	68,17	79,2	-11,01
34	Svi putovi/putevi vode u Rim.	79,58	69,3	10,31
35	Bolje vrabac u ruci nego golub na grani.	61,59	70,2	-8,57

Detaljnou analizom rezultata istraživanja primjećujemo da je kod masno označenih poslovice iz tablice 2. prisutan i veći broj besmislenih varijanti (M3) nego što je

to slučaj s istraživanjem iz 2014. godine što upućuje na povećanu jezičnu produktivnost jedinica koje čine prvi logički dio poslovice (tablica 3.).

Tablica 3: Izvadak iz analize poslovia iz istraživanja 2014. i 2018. godine:

Poslovica	2014 (broj)			2018		
	M1	M2	M3	M1	M2	M3
Vrijeme je novac.	11	4	31	0	1	108
Bez muke nema nauke.	6	3	13	1	3	3
Čovjek je čovjeku vuk.	5	10	12	12	1	43
Svaka ptica svome jat u leti.	46	7	43	15	0	16
Svi putovi putevi vode u Rim.	52	10	7	4	1	46

Općenito gledajući najviše poslovia u nultoj varijanti poznaju ispitanici starosti 41 – 60 godina (u prosjeku 89 poslovia po ispitaniku) i to ako im je zadan prvi dio poslovice. Najveći se pak broj poslovia sa sintaktičkim i morfološkim varijantama pojavljuje kod ispitanika starosne dobi 61+ kada im je zadan prvi dio poslovice. Ako se pogleda prosječan broj antiposlovia koje su ispitanici napisali, razvidno je da su najviše antiposlovia napisali ispitanici u dobi 41 – 60 godina kada su morali nadopuniti prvi dio poslovice. Adolescenti i starija dobna skupina u podjednakom su broju prema ispitaniku dali besmislenih rečenica kada su morali nadopuniti prvi dio poslovice, ali se broj besmislenih rečenica znakovito smanjio kada im je bilo zadan početak. Istraživanja iz 2014. i 2018. godine pokazuju da adolescenti u jednakoj mjeri skoro trećinu poslovia ne poznaju, bilo da im je zadan početak ili kraj poslovice što upućuje na potrebu izdavanja Hrvatskoga rječnika poslovia i uvođenja poslovia u školske kurikule. Time se još jednom potvrdila teza Chloste i Grzybeka (2015) koja navodi da postoje signifikantne razlike u razini poznavanja poslovia ako se ispitanicima predoči prvi ili drugi dio poslovice, neovisno o njihovoj dobi ili razini obrazovanja.

4 Zaključno: Kako i kada se mogu odrediti hrvatski paremiološki minimum i optimum?

Kao što je usporedba rezultata istraživanja iz 2014. i 2018. godine pokazala, za potrebe određivanja paremiološkoga minimuma i optimuma hrvatskoga jezika nije dovoljno uzeti samo jednu vrstu empirijskoga istraživanje te svoje rezultate temeljiti na analizi jedne vrste upitnika s probranim poslovicama na temelju pilot-istraživanja, već je potrebno empirijsko istraživanje s ponuđenim dijelovima poslovia korelirati s istraživanjem koje obuhvaća više poslovia te se temelji na popunjavanju upitnika s ponuđenim odgovorima prema modelu koji je razvio Meterc (2017: 59). U svojem je projektu Meterc odredio paremiološki optimum na temelju mrežnoga upitnika koji je sada već ispunilo petstotinjak ispitanika, a u koji je uvrstio poslovice koje je pronašao u *Rječniku slovenskoga jezika* i u *Frazeološkom slovaru v petih jezicah* Josipa Pavlice, dok je varijante pretražio u korpusima kombinacijom različitih složenih pojmova za pretraživanje koji su uključivali i varijante i nestandardne modifikacije. Za određivanje učestalosti svih 300 jedinica u korpusu FidaPLUS

uz pomoć uvodnika Meterc je identificirao i druge paremiološke jedinice koje nisu bile uključene u sam upitnik (Meterc 2017: 198). Za određivanje slovenskoga paremiološkoga optimuma, da bi se približio Permjakovoj listi, uzео je prvih 300 poslovice, što je u konačnici značilo razinu poznavanja od 80 % (Meterc 2017: 237–250). Ispitanici su morali samo označiti poznaju li poslovicu ili ne poznaju i u kojem obliku. Manjkavosti su toga načina istraživanja u tome što ne možemo znati je li ispitanik iskreno odgovorio ili nije, što nije slučaj s istraživanjem na papiru gdje ispitanici nadopunjuju poslovicu te tako točno vidimo znaju li ju ili ju možda poznaju u nekom drugom obliku. Prednosti su pak Meterčeva istraživanja što nije potrebno prethodno pilotirati i filtrirati poslovice, već je moguće propitati veći broj poslovice, a dovoljno velik uzorak daje i relevantnije rezultate.

Na osnovi provedenoga hrvatskog istraživanja pri istoj postavljenoj granici (80 %) poznavanja hrvatskih poslovice dolazi se do 28 paremioloških jedinica (tablica 4.), a ta granica slovenskoga paremiološkoga optimuma obuhvaća 300 poslovice.

Tablica 4: Poslovice koje ispunjavaju kriterij poznavanja od 80 %

ID	Poslovica	2014. %	2018. %
2	Bolje išta nego ništa.	96,19	99,1
39	Kakav otac, takav sin.	94,58	92,3
5	Bolje ikad nego nikad.	94,35	98,5
6	Bolje spriječiti nego liječiti.	93,66	96,0
42	Tko rano rani, dvije sreće grabi.	93,31	91,3
3	Tko pjeva, zlo ne misli.	92,85	95,7
28	Tko visoko leti, nisko pada.	92,62	93,9
16	Ispeci pa reci.	91,81	96,9
21	U laži su kratke noge.	91,58	95,3
1	Kud puklo da puklo.	91,12	98,1
12	Sve se može kad se hoće.	91,00	89,8
38	Tko se zadnji smije, najslade se smije.	90,77	90,3
22	Bez muke nema nauke.	90,20	89,8
4	Gdje ima dima ima i vatre.	89,85	92,9
7	Krv nije voda.	89,62	97,8
96	Svaki lonac ima svoj poklopac.	88,93	86,3
13	Jabuka ne pada daleko od stabla.	88,81	95,6
47	Ne diraj lava dok spava.	88,81	91,6
37	Sve se vraća, sve se plaća.	88,47	91,9
26	Nije zlato sve što sja.	87,66	94,4
54	Tko tebe kamenom, ti njega kruhom.	87,54	86,0
49	Sto ljudi, sto ćudi.	86,27	86,9
19	U zdravom tijelu zdrav duh.	85,58	94,1
41	Neće grom u koprive.	83,97	92,3
27	Vuk dlaku mijenja, ali ćud nikada.	83,51	85,5
48	Tko nema u glavi, ima u nogama.	83,51	78,6
11	Pametniji popušta.	83,16	86,4
8	Ruka ruku mijе.	81,43	86,6

Jedan od konačnih zaključaka hrvatskoga istraživanja bio bi dakle proširiti istraživanje mrežnim upitnikom u koji bismo uključili sve poslovice koje su pronađene u trima hrvatskim korpusima, rječnicima hrvatskoga jezika i zbirkama poslovia te na sličan način kao u slovenskome primjeru propitati poznavanje poslovia. Usporedbom dobivenih rezultata mogli bismo odrediti konačan hrvatski paremiološki minimum i optimum te prionuti izradi hrvatskoga rječnika poslovia za govornike hrvatskoga kao materinskoga i stranoga jezika kao i procesu uvrštavanja poslovia u kurikule nastavnih predmeta hrvatskoga kao materinskoga jezika.

LITERATURA

Melita ALEKSA VARGA, Darko MATOVAC, 2016: Kroatische Sprichwörter im Test. *Proverbium* 33, 1–28.

Melita ALEKSA VARGA, ANA KEGLEVIĆ, 2018: Kroatische und deutsche Sprichwörter in der Sprache der Jugendlichen. *Proverbium* 35, 343–360.

Melita ALEKSA VARGA, Valentina MAJDENIĆ, Irena VODOPIJA, 2011: Croatian proverbs in use. Ur. Rui, J. Soares, Outi, Lauhakangas. *ICP04 Proceedings*. Tavira: AIP-IAP. 3–13.

Hermann BAUSINGER, 1980: Redensart und Sprichwort. Ur. Hermann Bausinger. *Formen der Volkspoesie*. 2. Auflage. Berlin: Schmidt Verlag. 95–149.

Harald BURGER, 2007: *Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*. 3., neu bearbeitete Auflage. Berlin: Erich Schmidt Verlag.

Laura E. BERK, 2008: *Psihologija cjeloživotnog razvoja*. Ur. hrv. izdanja Gordana Keresteš. Zagreb: Naklada slap. Berk E.

Christoph CHLOSTA, Peter GRZYBEK, 2015: Zum Teufel mit dem ...: Anfang und Ende in der experimentellen Parömiologie. Ur. Christian Grandl, Kevin J. McKenna. *Bis dat, qui cito dat. Gegengabe in Paremiology, Folklore, Language, and Literature. Honoring Wolfgang Mieder on His Seventieth Birthday*. Frankfurt am Main: Peter Lang. 109–120.

Christoph CHLOSTA, Peter GRZYBEK, Undine ROOS, 1994: Wer kennt heute noch den Simrock? Ergebnisse einer empirischen Untersuchung zur Bekanntheit deutscher Sprichwörter in traditionellen Sammlungen. Ur. Christoph Chlosta, Peter Grzybek, Elisabeth Piirainen. *Sprachbilder zwischen Theorie und Praxis*. Bochum: Universitätsverlag Dr. N. Brockmeyer. 31–60.

František ČERMÁK, 2003: Paremiological Minimum of Czech: The Corpus Evidence. Ur. Harald Burger, Annelies Häcki Buhofer, Gertrud Gréciano. *Flut von Texten – Vielfalt der Kulturen. Ascona 2001 zur Methodologie und Kulturspezifität der Phraseologie*. Schneider Verlag Hohengehren, 15–31.

–, 2014: *Proverbs: Their Lexical and Semantic Features*. Burlington: The University of Vermont.

Charles Clay DOYLE, Wolfgang MIEDER, Fred R SHAPIRO (ur.), 2012: *The Dictionary of Modern Proverbs*. New Haven, Connecticut: Yale University Press.

Peter ĐURČO, 2004: Slovak Proverbial Minimum: The Empirical Evidence. *Res humanae proverbiorum et sententiarum. Ad honorem Wolfgangi Mieder*. Ur. Csaba Földes. Tübingen: Gunter Narr. 59–69.

–, 2015a: Empirical Research and Paremiological Minimum. Ur. Hrisztalina Hrisztova-Gotthardt, Melita Aleksa Varga. *Introduction to Paremiology: A Comprehensive Guide to Proverb Studies*. Warsaw: De Gruyter. 183–205.

- –, 2015b: The Concepts of Paremiological Minimum and Paremiological Optimum. Ur. Rui J. B Soares, Outi Lauhakangas. *Proceedings of the Eighth Interdisciplinary Colloquium on Proverbs*. Tavira: IAP. 326–339.
- Peter GRZYBEK, 1991: Sinkendes Kulturgut? Eine empirische Pilotstudie zur Bekanntheit deutscher Sprichwörter. *Wirkendes Wort. Deutsche Sprache und Literatur in Forschung und Lehre* 41/II, 239–264.
- Peter GRZYBEK, Danica ŠKARA, Zdenka HEYKEN, 1993: Der Weisheit der Gasse auf der Spur. Eine empirische Pilotstudie zur Bekanntheit kroatischer Sprichwörter. *Zeitschrift für Balkanologie* 29/2, 85–98.
- Heather A. HAAS, 2008: Proverb Familiarity in the United States: Cross-Regional Comparisons of the Paremiological Minimum. *Journal of American Folklore* 121/481, 319–347.
- Hrisztova HRISZTOVA-GOTTHARDT, 2010: *Vom gedruckten Sprichwörterbuch bis zur interaktiven Sprichwortdatenbank*. Bern: Peter Lang Verlag.
- Josip KEKEZ, 1966: *Poslovice, zagonetke i govornički oblici*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Anna T. LITOVKINA, 2005: *Magyar közmondástár*. Budapest: Tinta Kiadó.
- Željka MATULINA, 2012: Die Verwendung von Sprichwörtern in kroatischen, bosnischen, serbischen und deutschen Printmedien. Ur. Kathrin Steyer. *Sprichwörter multilingual*. Tübingen: Narr Verlag. 227–258.
- Mario MEHEŠ, 2007: *Hrvatske narodne poslovice*. http://os-veliko-trgovisce.skole.hr/upload/os-veliko-trgovisce/images/static3/919/attachment/hrvatske_narodne_poslovice.pdf, 8. kolovoza 2018.
- Wolfgang MIEDER, 1990: Prolegomena to Prospective Paremiology. *Proverbium* 7, 133–144.
- –, 1993: Proverbs Everyone Ought to Know: Paremiological Minimum and Cultural Literacy. Ur. Wolfgang Mieder. *Proverbs Are Never Out of Season: Popular Wisdom in the Modern Age*. New York: Oxford University Press. 41–57.
- Wolfgang MIEDER, Stewart A. KINGSBURY, Kelsie B. HARDER (ur.), 1996: *A Dictionary of American Proverbs*. New York: Oxford University Press.
- Matej METERC, 2016: Slovene paremiological optimum. New empirical research tools and the augmentation of the field of minimum oriented research. *Proverbium* 33, 319–338.
- –, 2017: *Paremiološki optimum*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Pavao MIKIĆ, Danica ŠKARA, 1992: *Kontrastivni rječnik poslovice*. Zagreb: Školska knjiga.
- Valerij M. MOKIENKO, 2012: Russisches parömiologisches Minimum: Theorie oder Praxis. Ur. Kathrin Steyer. *Sprichwörter multilingual. Theoretische, empirische und angewandte Aspekte der modernen Parömiologie*. Tübingen: Narr Verlag. 79–98.
- Neal R. NORRICK, 2015: Subject Area, Terminology, Proverb Definitions, Proverb Features. Ur. Hrisztalina Hrisztova-Gotthardt, Melita Aleksa Varga. *Introduction to Paremiology: A Comprehensive Guide to Proverb Studies*. Warsaw: De Gruyter. 7–27.
- Gyula PACZOLAY, 1997: *European Proverbs in 55 Languages with Equivalents in Arabic, Persian, Sanskrit, Chinese and Japanese*. Veszprém: Veszprémi nyomda Rt.
- Григорий Л. Пермяков [PERMJAKOV], 1986: *300 общеупотребительных русских пословиц и поговорок*. Москва: Русский язык, 1986.
- Grigorii L'vovich PERMJAKOV, 1989: On the Question of a Russian Minimum. *Proverbium* 6, 93–102.
- Lutz RÖHRICH, Wolfgang MIEDER, 1977: *Sprichwort*. Stuttgart: Metzler Verlag.

Friedrich SEILER, 1922: *Deutsche Sprichwörterkunde*. München: Beck.

Franz SCHINDLER, 1996: *Das Sprichwort im heutigen Tschechischen. Empirische Untersuchung und semantische Beschreibung*. München: Otto Sagner.

Стефана Стойкова [STOJKOVA], 2007: *Български пословици и поговорки*. София: Издателство Колибри.

Ágnes SZEMERKÉNYI, 1988: Közmondás és szólás (proverbium). Ur. Lajos Vargyas. *Magyar néprajz V. Népköltészet*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 213–237.

Anna TÓTHNÉ LITOVKINA, 1996: Conducting a Paremiological Experiment in Hungary. *Proverbium* 13, 161–183.

Natalija ULČNIK, 2015: Razvoj slovenske paremiologije in paremiološke terminologije. *Slavia Centralis* 8/1, 105–118.

Karl Friedrich Wilhelm WANDER, 1867–1880: *Deutsches Sprichwörter-Lexikon: Ein Hausschatz für das deutsche Volk*. 5 Bde. Leipzig: Brockhaus.

HRVAŠKI PREGOVORI V SLOVANSKEM KONTEKSTU: DOLOČANJE HRVAŠKEGA PAREMIOLOŠKEGA MINIMUMA IN OPTIMUMA

V prispevku je obravnavano trenutno stanje paremiologije na Hrvaškem z osvetlitvijo najbolj pomembnih do sedaj izvedenih raziskav in načrtovane raziskave, katere namen je ustvariti hrvaški paremiološki minimum in/ali optimum. Ko govorimo o hrvaških pregovorih, ne moremo mimo naslednjih imen: Christoph Chlosta, Peter Grzybek (2015), Josip Kekez (1966), Mikić in Škara (1992), Matulina (2012) in Mario Meheš (2007). V zvezi s paremiološkim minimumom razen izsledkov raziskav, ki jih je pred približno dvajsetimi leti pridobil Grzybek, nismo imeli kaj dosti uporabnih podatkov do obsežne raziskave, ki se je začela leta 2014 (Aleksa Varga in Matovac 2016). V raziskavi sta Aleksa Varga in Matovac uporabila vprašalnik s 105 pregovori iz različnih tiskanih in spletnih virov, ki sta jih preverila v treh glavnih hrvaških jezikovnih korpusih ter vključila v vprašalnik s prikazom druge polovice pregovora in navodilom, naj anketiranci dopolnijo manjkajoči prvi del pregovora. V anketi je bilo vključenih 867 anketirancev, starih od 14 do 90 let z vseh večjih hrvaških govornih območij. Zaradi pripombe Chloste in Grzybka (2015), da bi dopolnjevanje druge polovice pregovorov v anketi prineslo popolnoma drugačne izsledke, sta Aleksa Varga in Keglević leta 2018 izvedla drugo raziskavo z istimi pregovori na ta način. To anketo je izpolnilo 718 anketirancev, starih od 14 do 94 let. V prispevku so rezultati analizirani s statističnim orodjem SPSS for Windows, rezultati obeh raziskav pa so medsebojno primerjani. Poleg tega prispevek prinaša oceno trenutnega stanja glede hrvaškega paremiološkega minimuma/optimuma, možnosti za nadaljnje korake, ki bi privedli do končnega cilja, ter njihovo primerjavo z izkušnjami raziskovalcev v drugih slovanskih deželah, kakršna je na primer raziskava M. Meterca (2017), s katero je bil slovenski paremiološki optimum določen povsem drugače.